

Goran Schmidt

Osnutek ustave kneževine Slovenije (Za dosje »Stanko Majcen« – vmesno poročilo)

Uvod

Dr. Stanko Majcen je bil prvi slovenski pisatelj, ki je sodeloval pri pisanju neke slovenske ustave – bilo je to maja leta 1943. Osnutek ustave je nastajal v okviru »Slovenske zaveze«, zveze slovenskih meščanskih strank, ilegalno tako v odnosu do italijanskega okupatorja kakor seveda tudi v odnosu do odporniškega gibanja pod vodstvom Komunistične partije Slovenije in Jugoslavije. Kljub temu, da ne gre za celotno ustavo, marveč le za punktacije, torej temeljne vsebinske premise ter njihov komentar, kljub temu, da se predvidena državna forma ni nikoli konstituirala, in kljub temu, da punktacij nikoli ni sprejel noben forum, tudi ozko strankarski ne, kaj šele parlamentaren ali vsaj konsenzualen, je osnutek vendarle zanimiv zgodovinski dokument, najden šele leta 1996 v arhivu Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije. Punktacije so ostale le ena od mnogih neuresničenih idej oziroma zgolj želja o takšni ali drugačni povojni ureditvi. Kljub temu je osnutek vreden pozornosti iz štirih razlogov:

– strokovni in stilistični elementi – predvsem utemeljitve – kažejo na Majcnovo soavtorstvo, s tem pa na doslej edino znano Majcnovo strokovno delo v času druge svetovne vojne in sploh njegovo edino znano javnosti namenjeno politično stališče v tem času;

– povojno zgodovino je Majcnovo soavtorstvo ustavnega osnutka zakrilo in šele vrsta naključij in vztrajna radovednost je leta 1996 pripeljala do odkritja besedila osnutka v arhivu Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije in s tem odprla – na sicer zelo majhnem segmentu – zanimivo vprašanje soodnosa komunistične partije, nemškega okupatorja in slovenskih levih in desnih meščanskih strank;

– osnutek ustave kneževine Slovenije je zgodovinski dokument, je zapisana želja predvsem klerikalne Slovenske ljudske stranke o državni ureditvi po drugi svetovni vojni, dokument o idealni predstavi, kako naj bi Slovenija postala predvsem katoliška dežela, mogoče tudi zato, da bi se čim bolj ločila od pravoslavnih in morda tudi muslimanskih enot predvidene federacije;

– katoliški značaj državne ureditve Slovenije je, po besedah avtorjev osnutka, davni sen in stoletni načrt; ker je od nastanka osnutka preteklo že več kot petdeset let, se bliža tudi čas, ko naj bi bil načrt uresničen.

Svoj prispevek seveda omejujem na literarno-biografski aspekt Majcnove vpletenosti v nastanek in vsebino teh ustavnih punktacij in njihove utemeljitve, čeprav bi bila zgodovinski in pravniški komentar še posebej zanimiva.

Širši okvir nastanka osnutka

Na Majcnovo vpletenost v voluntaristično epizodo s slovensko ustavo so prvi opozorili argentinski Slovenci, saj zaradi omenjenega zgodovinskega popravka Majcnov delež pri tem osnutku in osnutek sam v Sloveniji nista bila znana.

Tine Debeljak je namreč v nekrologu »Pisatelj Stanko Majcen umrl«¹ med drugim zapisal: »'Svobodna Slovenija' pa se ga spominja še zaradi drugega njegovega dejanja: med okupacijo je kot upravni strokovnjak izdelal *Ustavo države Slovenije*, ki naj bi veljala po vojni, če bi zmaga

¹ »Svobodna Slovenija«, Buenos Aires 7.1.1971; ponatis v »Ameriška domovina«, Cleveland, 2.2.1971.

izpadla drugače, kakor je. Tako je za povojno Slovenijo napravil mojster Plečnik² načrt državne zastave in grba, Osana³ in jaz slovensko državno himno in Majcen Ustavo države Slovenije; državo pa je nato proglasil Narodni odbor 3.maja 1945. To so dejstva, ki niso brez pomena za zgodovino teh let.«

Zorko Simčič /Simon Preprost/ je »Ob 10 letnici smrti Stanka Majcna«⁴ zapisal podobno: »... mnogi so vedeli celo, da je zadnja leta med okupacijo izdelal Ustavo za bodočo državo Slovenijo, državo, ki smo jo vsi s srcem čakali in za katero so premnogi – ni važno, če uradna zgodovina doma to resnico pretvarja – dali svoje življenje. Tudi Majcnov edinec.«

Na poizvedbo o tem pričevanju je Tine Debeljak ml. odgovoril: »Oče pravi, da Ustava ni bila nikjer objavljena in je verjetno danes izgubljena. Bil je samo osnutek.«⁵

Okoliščine nastanka osnutka pa so bile, v grobem, takšne: »Slovenska zaveza« je bila ustanovljena aprila leta 1942 na pobudo komande Jugoslovanske kraljeve vojske za Slovenijo kot skupni forum treh miselnih krogov: katoliškega, liberalnega in socialističnega. Bila je organ jugoslovanske kraljeve vlade v londonskem eksilu; glede na italijanskega okupatorja je delovala ilegalno, ker so računali na zavezniško – angleško – pomoč. Predsedstvo »Slovenske zaveze« so sestavljali: za katoliški krog (Slovenska ljudska stranka) dr. Franc Lukman (nato Miloš Stare), za liberalnega (Jugoslovanska narodna stranka) inž. Janko Mačkovšek, za socialističnega (Socialistična stranka Jugoslavije) dr. Celestin Jelenc.⁶

Med strokovnimi odbori »Zaveze« je bil tudi *Ustavno-upravni odsek*, v katerem so bili: dr. Otmar Pirkmajer (Jugoslovansko narodna stranka), *dr. Stanko Majcen* (Slovenska ljudska stranka) in dr. Andrej Gosar (za socialiste, čeprav je bil član SLS, vendar očitno najbolj levo usmerjen).

Naloga ustavno-upravnega odseka je bila pripraviti ustavo povojne države; vse kaže, da projekt dlje kot do osnutka ni bil uresničen in da je osnutek nastal predvsem v okvirih SLS kot enega od treh konstitutivnih enot »Slovenske zaveze«, ne da bi upošteval liberalne in socialistične poglede – to pa je lahko bil tudi razlog, da ni prišlo niti do usklajevanja.

Formalno je »Slovenska zaveza« razpadla po kapitulacije Italije septembra leta 1943 (neformalno se je »Slovenska zaveza« še junija leta 1944 pogajala z Osvobodilno fronto, ker je OF priznala londonsko kraljevo vlado v sklopu priprav na sporazum Tito-Šubašič).⁷ Majcna so 21. junija 1944 Nemci (vrhovni komisar za Jadransko primorje dr. Friedrich Rainer) iz pomočnika povišali v namestnika komandanta Ljubljanske pokrajine, generala Leona Rupnika, aretirali pa Pirkmajerja, Mačkovška in Gosarja (torej oba predstavnika liberalne stranke in zastopnika socialistične) in jih poslali v Dachau.

Mačkovšek je v Dachau umrl, Pirkmajer je po koncu vojne ostal v Nemčiji, ker je bil v Jugoslaviji v odsotnosti obsojen na smrt (vmrl se je šele v šestdesetih letih), Gosar je po vrnitvi iz Dachaua do leta 1958 predaval na Teološki fakulteti v Ljubljani, Majcna je leta 1946 retroaktivno z veljavnostjo od novembra 1945 upokojilo Ministrstvo za notranje zadeve FLRJ. Leta 1947 so komunisti na političnem procesu obtožili še preostale vidne liberalne politike (Nagodetov proces).

Misel, da bi slovenske meščanske stranke v »Slovenski zavez« kot državotvorni kontinuiteti predvojne monarhije bile sposobne doseči politični konsenz o povojni državni ureditvi, je bila kratkega življenja. Osnutek je slika (še vedno nepresežene) ideološke divergentnosti slovenskega političnega prostora.

² Jože Plečnik (1872–1957), najvidnejši slovenski arhitekt in urbanist.

³ Jože Osana, rojen v Ljubljani leta 1919, pianist in pedagog, leta 1943 diplomiral v Ljubljani primerjalno književnost, od 1948. živel v Buenos Airesu, kjer je imel zasebno glasbeno šolo; od leta 1971 organist v Torontu, vodil mladinski zbor in učil petje v slovenski šoli.

⁴ »Svobodna Slovenija«, Buenos Aires 25.12.1980.

⁵ Pismo Goranu Schmidtu 21.4.1987, biblioteka SAZU.

⁶ MNZ 600–14/53, 105; 600–1/80–84 in 599–601.

⁷ Jera Vodušek-Starič: »Doseje Mačkovšek«. Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1994, 145 in dalje.

Elementi za obris Majcnove politične biografije

Za Majcna velja, da je bil eden najintimnejših spremljevalcev in sodelavcev dr. Antona Korošca, prvaka Slovenske ljudske stranke (seveda tudi sam član stranke), vendar kot najvišji uradnik Dravske banovine – podban – vseskozi objektivno korekten, v času okupacije neopredeljen in neomadeževanih rok; da je bil po drugi svetovni vojni zaradi svoje politične provenience od komunistične oblasti šikaniran, kot literat potisnjen v izolacijo ter pozabo; da ga je šele slovenska politična emigracija v Argentini⁸ s svojim vztrajnim omenjanjem in izdajanjem njegovih del razglasila do te mere, da tudi mačehovska domovina ni več mogla molčati in so končno lahko izšla njegova izbrana dela v dveh knjigah v uredništvu dr. Marje Boršnikove pri mariborski Založbi Obzorja leta 1967, v času, ko je bil njen direktor Jože Košar. Od sodobnikov izpričana Majcnova samotarska narava se sklada z njegovo socialno odmaknjenostjo in jo kaže kot njegovo značajsko potezo in torej njegovo voljo. Verjetna domneva, da je njegov sin Fedor maja leta 1945 končal med tisočimi likvidiranimi v breznihi Kočevskega Roga, daje Majcnovi povojni odmaknjenosti logično razlago v skorajda romaneskni tragično-absurdistični podobi. Ko so leta 1994 izšle še Majcnove rokopisne pesmi in med njimi ciklus, ki ga je po drugi svetovni vojni navdihnili deklica s sosedovega vrta, je bila podoba modrega starca za plotom, strtega in vnovič rojenega, samoumevno dopolnilo njegove življenjske zgodbe.

Ta podoba samotarstva, strpnosti, modrosti, v religioznih rečeh tudi radovednosti in drznosti, se sklada s temeljnimi motivnimi krogi in z osnovno melodijo ter atmosfero Majcnove literature. Šele pred kratkim dostopni dokumenti pa pričajo, da je s pravim lisjaštvom odmaknjeno prebredel tudi čas italijanske in nemške okupacije ter čas burnih in za ljudi njegove politične pripadnosti nevarnih prvih povojnih let.

Majcnova politična stališča niso znana; tendenciozno bi lahko citirali le relativno mladostno izjavo, zapisano v pismu Izidorju Cankarju leta 1914 in poslano iz Gradca v Ljubljano, ko je bilo Majcnu šestindvajset let:⁹

»Dragi!

(..) Treba bo kmalu obračunati z liberalci. A ne prenačimo se. (..) Kaj morem za to, da je meni osebno že sedaj slovenski liberalizem toliko kot kuga, mnogim se šele zaspano odpirajo oči in te treba počakati. Tudi še nimamo nobenega »zaslužnja«, ki bi nas ščitilo. (..) K vsakemu teh stavkov bi menda trebalo komentarija. (..) A prepozno je za danes. Imam čez glavo opravkov, ki spadajo vse drugam nego v ta list. Samo še to: že zdaj nabiram netila za 'svoj' pogrom. Izrezujem iz 'Naroda'¹⁰ 'najlepše' notice, da si jih podržim pod nos, če bi se utegnil kedaj pozneje ohladiti. Ne boš, to sovrašтво boš gojil do bohotnega cvetja. (..)

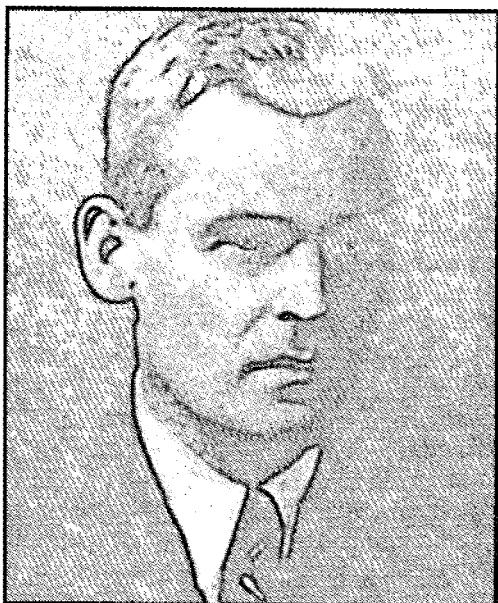
Tvoj St Majcen«.

Nekaj več kontur dobi podoba Majcnovega službovanja z njegovimi *Spomini na dr. Antona Korošca*, ki zajemajo v glavnem čas od leta 1928 do 1935, ko je bil Korošec tudi notranji minister, Majcen pa vodja njegovega kabineta. Spomini prinašajo manj kot je bilo pričakovati, večinoma le anekdote, za zgodovino precej irelevantne. Presenetljiva je ena sama stvar: Majcen kot priča potrjuje do takrat nepotrjeno sklepanje, da je Korošca kot notranjega ministra o atentatu na Radića v jugoslovanskem parlamentu leta 1928 obvestil večer prej sam atentator Puniša Račić in da Korošec ni ukrepal. Neposredna posledica atentata je bila ukinitve parlamenta in vzpostavitev kraljeve diktature. V očeh monarhistov so Koroščeve zasluge torej velike, kako pa se to sklada s Koroščevo proklamirano avtonomistično politiko za lokalno slovensko rabo, je drugo vprašanje. Majcnovo pričevanje je takoj po objavi leta 1971 v tržaški reviji »Most« zbudilo zanimanje in

⁸ Predvsem dr. Tine Debeljak in Zorko Simčič.

⁹ Inštitut za novejšo zgodovino, t.i. osebni arhiv Izidorja Cankarja, 655; tudi *Dialogi*, Maribor 1990, let. 26, št. 10–12, s. 62, 4. pismo.

¹⁰ *Slovenski narod*, liberalni dnevnik.

Fotografija dr. Stanka Majcna iz časa italijanske okupacije

komentar dveh uglednih srbskih zgodovinarjev, Branka Petranovića in Momčila Zečevića,¹¹ v Sloveniji, Koroščevi domovini, pa šele po dvajsetih letih le esejistično opombo.¹²

Dr. Marko Natlačén, član Slovenske ljudske stranke, je leta 1935 nasledil dr. Dinka Puca na mestu bana Dravske banovine. Puc je bil viden liberalni politik, ki je leta 1943 celo poiskal stike z OF, januarja leta 1944 začel zbirati med svojimi privrženci in znanci člane za OF, vendar ga je nemški okupator septembra leta 1944 aretirjal in poslal v koncentracijsko taborišče Dachau, kjer je 23.2.1945 umrl za pegastim tifusom.¹³

Ob banu Natlačénu je Majcén leta 1935 nasledil na mestu podbana upokojenega liberalca dr. Otmarja Pirkmajerja, ki je imel tedaj 47 let. Liberalni tisk je poudarjal Pirkmajerjevo upokojitev in dejstvo, da je njegov naslednik Majcén inšpektor notranjega ministrstva.¹⁴ Klerikalni tisk teh dveh dejstev ni omenjal, pač pa je poudarjal Majcnovo literarno provenienco.¹⁵

O Majcnu kot podbanu bralec slovenskih časnikov že pred drugo vojno ni mogel izvedeti veliko: 25. aprila leta 1936 je v imenu uradništva Majcén čestital Natlačénu ob njegovi petdesetletnici,¹⁶ ob otvoritvi gospodarske prireditve »Mariborski teden« je bil dvakrat omenjen v štajerskih časopisih,¹⁷ enkrat je bil celo fotografiran skupaj z banom na zasedanju banskega sveta,¹⁸ v osmrtnicah Majcnovega očeta Gabrijela je bil omenjan njegov sin podban,¹⁹ ob koncu leta 1940 je bil »na čelu uradništva banske uprave pomočnik ban dr. Stanko Majcén« še na pogrebu prvaka SLS dr. Antona Korošca.²⁰

¹¹ »Jugoslavija 1918–1988. Tematska zbirka dokumenata.« Rad, Beograd 1988.

¹² Dimitrij Rupel: »Dvorni pisatelj zgubljenega kraljestva«, Majcnov zbornik, Založba Obzorja, Maribor 1990.

¹³ ES 1996, X, 12, Jure Perovšek.

¹⁴ *Jutro*, 24.9.1935, 2, *Slovenski narod* 24.9.1935, 3.

¹⁵ Tine Debeljak v *Slovincu* 25.9.1935, 4–5; *Glas naroda* 21.5.1936, 6.

¹⁶ *Slovenec* 25.4.1936, 3; tudi »Zbrana dela Stanka Majcna IV«, DZS 1996.

¹⁷ *Mariborski večernik Jutra* 1. in 3.8.1936, 2.

¹⁸ *Teden v slikah*, Priloga »Slovenca« in »Slovenskega doma«, 1937/4, 8.

¹⁹ *Slovenec* 15.3.1940, 7; *Večernik* 14.3.1940.

²⁰ *Slovenec* 18.12.1940, 2; *Slovenski gospodar* 25.12.1940.

Njegova zadržanost je prišla še bolj do izraza v času italijanske in nemške okupacije: visoki komisar Ljubljanske pokrajine Emilio Grazioli se je ob prvem zasedanju »Sosveta Ljubljanske pokrajine« 4. junija 1941 slikal s člani sveta – na fotografiji izstopa Majcen s svojo svetlo obleko.²¹ Majcen ni bil član sosveta, bil pa je prisoten kot »voditelj upravnih oddelkov bivše banovine« oziroma »šef administrativne službe bivše banovine.«²² Iz ohranjenih zapisnikov »Sosveta« je razvidno, da je bil Majcen sicer še dvakrat prisoten na sejah, da pa ni spregovoril niti besedice niti se ni nanj nihče obračal; od vključno četrte seje dalje pa ga ne najdemo niti med prisotnimi.

Vendar je obveščevalec varnostno-obveščevalne službe Komunistične partije Slovenije Vladimir Svetina že 5.10.1942 poročal Zdenki Kidrič²³ o domnevi dr. Milana Bana, »da podban dr. Majcen pripravlja neke načrte« v zvezi s prevzemom zakonodajne in upravne oblasti. Kasneje so dobili tudi informacijo,²⁴ da se v okviru »Slovenske zaveze« pripravlja narodna vlada, ki bo organizirana »analogno banski upravi, kot samostojen oddelek ali urad bo nekak zakonodajni svet, ki naj bi naglo pripravljaj vse zakone in uredbe, da se izenači pravni položaj na vsem teritoriju. Vodja tega oddelka naj bi bil dr. Majcen.« Poročilo dodaja, da naj bi dr. Pirkmajerju, »kajti je eden najbolj nevarnih«, dodelili takšno mesto, s katerega bi se ga lahko kmalu znebili. »Ganljivo, kako so iskreni!«, dodaja obveščevalec v oklepaju svojo pripombo o notranjih trenjih med slovenskimi meščanskimi strankami v času okupacije.

Redki dokumenti VOS omenjajo Stanka Majcna. Iz dostopnih lahko sklepamo, da so ga seveda spremljali in popisali, da pa so podatki površni in da je tudi tisto, kar je navedeno in kar bi ga po povojni logiki moralo pripeljati pred zid, spregledano.

Eden od dokumentov – na primer poročilo o Rupnikovi ustanovitvi Propagandnega odseka, ki se je ločil od Pokrajinske uprave – dokazuje, da je bila celotna domobranska propaganda takoj za Rupnikom upravno podrejena Majcnu, vsi skupaj pa nemškemu okupatorju.²⁵ Obveščevalno poročilo citira Rupnikov dokument: odsek »posluje po mojih navodilih kot samostojni 'Propagandni odsek' v Ljubljani. Propagandni odsek je podrejen meni po dr. Majcnu kot zastopniku. Šef propagande je dr. Puš Ludvik, domobranec, častnik, pooblaščen je, da vodi s sodelovanjem in nadzorstvom nem. oblasti (Der Deutsche Berater für die Prov. Laibach, Abteilung II; Propaganda, Presse und Kult.) vse slov. propagandno delo. Za sodelovanje imenujem sledeče domobrance: Marna Jožefa, Kocipra Stanka, Jeločnik Nikolaja, Duha Martina, Šušteršiča Stanka, Vodnjala Ivana, Jana Maksa kot referente za poedine panoge propagandne službe...«

Spet drugi dokument kaže, da naslednikov Varnostno-obveščevalne službe KPS Majcnova medvojna služba ni prav nič vznemirjala, čeprav so njegovega predstojnika, generala Leona Rupnika, obsodili na javnem procesu in ga usmrtili. V vosovskem »Seznamu bivših vidnejših slovenskih politikov«²⁶ beremo v abecedni razvrstitvi 924 imen, med njimi je Majcen na 495. mestu kot član Slovenske ljudske stranke; ožji seznam, »Lista funkcionarjev slovenskih meščanskih strank in frakcij«, pa navaja: »Majcen dr. Stanko, bivši podban, sedaj v pokoju v Ljubljani. – Med okupacijo je bil pomočnik visokega komisarja Graziolija in Rupnika. – V krogih reakcije uživa velik ugled in spoštovanje. **Zveze:** Božič dr. Mirko, Reisner Josip.«²⁷

Prej omenjena Majcnova druga upokojitev z novembrom leta 1945 seveda ne bi bila možna, če kandidat za pokojnino ne bi zadovoljeval novih kriterijev v revolucionarni družbi. Tako do pokojnine niso bili upravičeni, med drugimi, tisti, ki so bili v času okupacije ne le v sovražnih formacijah in v upravnih službah okupacijskih oblasti, marveč tudi tisti, ki so bili samo v javnih službah v času okupacije. Majcnu je mestni odbor Osvobodilne fronte mestne četrti Center izdal

²¹ Slovenec 5.6.1941, 1.

²² Slovenski narod 4.6.1941, 1 in Jutro 5.6.1941, 2.

²³ MNZ, arhiv VOS 2081.

²⁴ MNZ, VOS II-6, mapa 7, 2176 z dne 12.3.1943 in 541 z dne 17.3.1943.

²⁵ MNZ, Masovna OS, 4612, verjetno oktober 1943.

²⁶ MNZ 600-2/10 in 68.

²⁷ Božič: ravnatelj Hranilnice Dravske banovine; Reisner: direktor Srednje tehnične šole v Ljubljani; politično neaktiven, liberalec (JNS).

potrdilo, da v času okupacije ni bil v nobeni državni službi.²⁸ Tako je bil lahko vpisan v volilni imenik, kamor so pred volitvami leta 1946 vpisovali samo zanesljive, novi oblasti naklonjene volivce (Majcnova soproga, na primer, sicer gospodinja in popolnoma zasebna državljanka, ni bila vpisana!), s tem pa je bil tudi upravičen do pokojnine in živilskih nakaznic. Danes to zveni skromno, takrat pa je pomenilo preživetje.

V povojni slovenski politični zgodovinsopisni literaturi se Majcen omenja zelo redko, takorekoč neopazno v opombah.²⁹ Takšna skopost očitno ni naključna, saj je povojna slovenska zgodovina³⁰ Majcnovo in Gosarjevo ime v ustavno-upravnem odseku »Slovenske zaveze« zamenjala z Milošem Staretom in Celestinom Jelencem in šele najnovjše raziskave postavljajo imena na pravo mesto.³¹

Majcen je tudi zamistificiral letnico svoje upokojitve: Tine Debeljak je v spremni besedi k Majcnovim *Povesticam*³² navedel, da je bil upokojen leta 1945. Podatek je točen, saj je bil Debeljak očividec takratnih dogodkov in je soustvarjal – izdajal je Majcnovo kratko prozo v »Domu in svetu« v letih 1942–1944 in v knjigi *Bogar Meho* 1944 – ter sodoživljal Majcnovo literarno in politično usodo. Majcna so upokojili Nemci z dekretom 1.1.1945, Rupnik pa je izvršitev ukaza zavlačeval do aprila. Zanimiva je Majcnova korektura, ki jo je poslal Debeljaku potem, ko je prejel izvod knjige: leto upokojitve je popravil v leto 1944. Takšen podatek je dal kasneje tudi Marji Boršnikovi in dodal, da ga je upokojil okupator,³³ kar je le pol resnice, saj je bil zaradi splošne pravne revizije po 1.1.1945 upokojen še enkrat novembra leta 1945.

Vendar Majcnova navedba leta upokojitve ni brez osnove. Kakor razkrivajo dokumenti,³⁴ rokopis zagovora Leona Rupnika na procesu v Ljubljani leta 1946, odgovor na vprašanje zasliševalca dne 6.1.1946, jo je Majcen očitno povzel po Rupnikovi izjavi, ki je o ustroju Pokrajinske uprave ter o šefih oddelkov dejal: »Moj zastopnik je bil od 22.9.1943 do preko polovice leta 1944 dr. Majcen. Tedaj je bil na lastno prošnjo upokojen. Od tedaj pa do 5. maja 1945 je postal moj namestnik dr. Hubad, ki je prišel na to mesto po vrsti (po rangi).« Zanimivo je še, da je Majcen Boršnikovi pisal,³⁵ da si je sicer želel upokojitve, da pa zanj v tistih razmerah ni mogel prositi, drugič spet pa, da je bil upokojen sredi leta 1944, le da je upokojitveni dekret prišel kasneje, kar bi se skladalo z navedeno Rupnikovo izjavo in s poročilom VOS.³⁶

Očitno se je Majcen skušal izogniti nepredvidljivim političnim preobratom in se je dejansko hotel umakniti s službenega mesta, ki je bilo – tako vsaj kaže – že do tedaj le formalno. To lahko razumemo še toliko bolj, če cum grano salis vzamemo za verodostojnega sicer delno nejasen, nepopoln in očitno že v času sporočanja varnostno-obveščevalni službi iz nemščine prevedeni dokument »Del poročila ljub. Gestapa v Berlin o bodočem vodilnem slov. človeku pod Nemci«,³⁷ v katerem je, tik pred kapitulacijo Italije, za tega človeka predviden Majcen:

²⁸ Prepis dokumenta v zapuščini Marje Boršnik, mapa Biografija, biblioteka SAZU.

²⁹ Tone Ferenc: »Fašisti brez krinke. Dokumenti 1941–1942.« Založba Obzorja, Maribor 1987, 42 in 114, kjer navaja dva dokumenta, ki naj bi ju podpisal »'pomočnik' Stane Majcen«. Ni jasno, ali se je Majcen izjemoma podpisal kot »Stane« ali je napaka uredniška; Ferenc njegovo funkcijo s postavitvijo v narekovaj očitno razume kot navidezno, zgolj formalno.

Tudi v knjigi Dušana Željznova »Rupnikov proces«, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980, bi pričakovali kaj več kot samo dve bežni omembi (99 in 213).

³⁰ Franček Saje: »Belogardizem«, Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1952, 208.

³¹ Jera Vodušek-Starič: »Dosje Mačkovšek«, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 1994, 57–58, 75.

³² Slovenska kulturna akcija 1962, Buenos Aires, uredil Tine Debeljak; »Beseda o pisatelju«, str. 191.

³³ *Izbrano delo Stanka Majcna II*, Založba Obzorja, Maribor 1967, str.493; Boršnikova je dodala še datum »30.6.«

³⁴ MNZ, II–(6–13), 80–6.

³⁵ Majcen Marji Boršnik 26.9.1966, biblioteka SAZU.

³⁶ MNZ, arhiv VOS, 1689, z dne 4.9.1944. Poročilo govori o tem, da se »celotna reakcija pripravlja na 'sprejem' Angležev. V ta namen se opaža pojačano delovanje za združitev vseh reakcionarnih sil v enoten blok« ter da je ideja »Slovenske zaveze« spet oživila. Ob navedbah, kdo naj bi prevzel katerega od vladnih resorjev, je dodano: »Dosedanji banov pomočnik dr. Majcen je podal ostavko iz zdravstvenih (?) razlogov«, pri čemer je zanimiv v oklepaju dodani vprašaj.

³⁷ MNZ, arhiv VOS, ovoj 27, II–2, 695 z dne 5.9.1943, poročilo Vladimirja Svetine Zdenki Kidrič. Tropičja že v

»... pobuda je upoštevanja vredna, ker izhaja iz misli, izbrati osebnost, ki ne bi bila postavljena z nem. strani na eksponirano mesto, ampak že zavzema mesto slov. vodje, ki ima čisto politično preteklost in se tudi med zasedbo ni kompromitirala. Kot taka osebnost bi prišel v poštev Stanko Majcen. On je klerikalno usmerjen, bil je prej... notranji... V času Natlačena je bil v Jugoslaviji podban... in ima v slov. upravi ta položaj še sedaj. On je torej gotovi... Zastopnik Visok. komisarjata. Temu ne bo težko postaviti posvetovalni organ iz slov. političnega delovanja in s tem rešiti problem. Za Nemce bi bila prednost imeti moža, katerega ne bi bilo potreba šele kot zastopnika postaviti, ampak ki je že po sedanjem položaju ob eventualnem odhodu ital. uprave sam po sebi višji upravni uradnik Slovenije. Nadalje se mora upoštevati, da se od odhodu ital. uprave odvzame s tako osebnostjo možnost OF propagande. Mora se upoštevati, da je privržencev OF več, kot pa bi se rado verjelo. Ne zato, ker bi bilo slov. ljudstvo morda razpoloženo za komunizem, ampak zato, ker se kot slovansko opira na Sovj. unijo. Dalje ni ostala propaganda OF brez učinka, ker je vedno povdarjala narodni značaj OF. Večina slov. ljudstva vidi v OF strnjenje boja za osvoboditev po vseh političnih strankah. S svojim tesnim sodelovanjem je klerikalna stranka s svojo Belo gardo, s svojim nastopanjem... ob času zgubila na ugledu. Tudi Miha grupa je svobodomiseln... preočitno kazala in škodovala okupatorju. Nasprotno pa si je OF s svojo takoj v začetku peljano politiko pridobila simpatije med prebivalstvom....«

Nekaj dni kasneje³⁸ je obveščevalec poročal o posvetovanjih Nemcev na Gorenjskem z različnimi slovenskimi veljaki, ki naj bi prevzeli vodenje združene slovenske pokrajine kot nemškega protektorata. Vsi so ponudbo zavrnili, »češ da se slov. narod za ta načrt ne bo dal pridobiti, ker se je nezaupanje do Nemcev pregloboko zajedlo vanj. Hočevar³⁹ je celo pripomnil, naj obdrže kar gen. Rupnika, nakar so ga ostro zavrnili, če se misli norčevati.« Kot vidimo, se je tudi tu pojedlo precej zarečenega kruha. Nekaj dni kasneje je bil v igri spet Majcen – načeloval naj bi nekakšni avtonomni Sloveniji, obsegajoči Ljubljansko pokrajino, Gorenjsko, del Štajerske in del Primorske.⁴⁰ Očitno se Majcen vsaj nekakšnemu imenovanju v vrh slovenske okupacijske oblasti ni mogel izogniti; tako je postal jeseni leta 1943 Rupnikov pomočnik, slabo leto kasneje pa je bil povzidan – vsaj formalno – v njegovega namestnika.

Povojni odnosi Majcna z inštitucijo, ki ji je pripadal od svoje prve službe leta 1913 (oziroma »inštitucijami«, saj je služboval v notranjem ministrstvu Avstroogrske, okupirane Srbije med prvo svetovno vojno, kraljevine Jugoslavije, Kraljevine Italije, Tretjega Reicha in Federativne ljudske republike Jugoslavije), so zelo diskretni in vidni zgolj posredno. Leta 1952 je Majcen sprejel napotenje za štirinajstdnevno »zdravljenje« v toplicah Laško (dokumentacija zdravilišča priča, da je bil napoten z diagnozo »revmatično obolenje«, kar v tistem času nikakor ni zadoščalo glede na skromne kapacitete zdravstvenih ustanov). Prijetno okolje je izkoristil za pisanje svoje najpolitičnejše drame *Revolucija*, v kateri je za model dramskih oseb uporabil sebe in svojega sina v zadnjih dneh druge svetovne vojne. Drama je bila javnosti dostopna šele leta 1988.

Sam je v svojih pismih omenil policijsko naklonjenost: »Pokurili smo vse, v naglici tudi mnogokaj, kar bi bilo lahko ostalo, ljubljanski komunistični agent I. 1945 pa mi je bil tako naklonjen, da mi je prej povedal, kaj bo iskal, in tako sem mogel poskriti«;⁴¹ »edinega prijatelja na cenzuri«;⁴² ko naj bi mu agent, ki je bil zadolžen zanj, v šestdesetih letih prinesel nazaj domov pismo, ki ga je Majcen hotel poslati v Argentino in ga je bil prostodušno vrgel v poštni nabiralnik v Mariboru; imel je tudi »zanesljivo informacijo«, da »KPJ ne oporeka založitvi in objavi ne v Ljubljani in ne v Mariboru« njegovih *Izbranih del* pri mariborski založbi Obzorja.⁴³

dokumentu kažejo na neprevedena in izpuščena mesta.

³⁸ MNZ, arhiv VOS, 704–705 z dne 8.9.1943.

³⁹ Bivši jugoslovanski major iz Radovljice, kakor je razloženo v istem dokumentu.

⁴⁰ Vladimír Svetina Zdenki Kidrič 16.9.1943; MNZ, arhiv VOS II–6, mapa VIII, list 2276.

⁴¹ Majcen Francetu Koblarju 10.4.1968, biblioteka SAZU.

⁴² Majcen Tinetu Debeljaku 25.11.1968, biblioteka SAZU.

⁴³ Majcen Marji Boršnikovi 9.3.1964, biblioteka SAZU.

Ob Majcnovi smrti konec leta 1970 je vdova Klara prejela od Miloša Poljanška, predsednika kulturno prosvetnega zbora Skupščine Socialistične republike Slovenije, sožalno brzojavko z navedenimi prvenstvenimi zaslugami pokojnega moža, da pa se ga spominjajo »tudi« zaradi literarnih del.

Dr. Otmar Pirkmajer (1888–1971) je edini, ki ga je povojno slovensko zgodovino pisje priznavalo kot člana ustavno-upravnega odseka, saj pa je tudi delil usodo z ostalimi pomembnejšimi pripadniki slovenskega meščanskega liberalizma. Pirkmajer je bil publicist in politik; od leta 1924 do 1928 veliki župan mariborske oblasti – torej predstojnik takratnega okrajnega glavarja Maribora Stanka Majcna; Korošček tisk je Pirkmajerja v tem času besno napadel in vse njegove navidezne zasluge pripisal Majcnu;⁴⁴ leta 1927 je bil Pirkmajer v Beogradu načelnik in nato generalni inšpektor ministrstva za notranje zadeve – tudi tu mu je bil Majcen blizu kot šef kabineta notranjega ministra Korošca; od leta 1929 do 1935 je bil Pirkmajer podban Dravske banovine – njegov naslednik od leta 1935 do 1941 je bil Stanko Majcen. Pirkmajer je napisal več razprav o ustavi in komentarjev k posameznim zakonom; bil je v več liberalnih gospodarskih ustanovah. Avgusta leta 1941 sta ga liberalna prvaka Albert Kramer in Ivan Pucelj pritegnila v ožje vodstvo JNS; jeseni leta 1942 je bil pooblaščen za posrednika pri političnem sporazumevanju s SLS, kar je zelo verjetno v veliki meri pomenilo sporazumevanje s Stankom Majcnom. Ponovno sta se Pirkmajer in Majcen srečala v ustavno-upravnem odseku »Slovenske zaveze«. Konec oktobra 1944 so Pirkmajerja, kakor je že bilo rečeno, nemške oblasti skupaj z drugimi slovenskimi liberalnimi politiki poslale v Dachau; po vojni je bil v odsotnosti obsojen na smrt, vendar je bila smrtna obsodba takoj razveljavljena, zapor, zaplemba premoženja in izguba narodne časti pa ne; v Nemčiji je imel visoke funkcije (rektor Münchenske univerze Svobodna Evropa, pooblaščenec visokega komisarja ZN za begunce, član upravnih odborov finančnih ustanov v Bonnu); šele v začetku šestdesetih let se je vrnil v Slovenijo.

Dr. Andrej Gosar (1887–1970), čigar ime je povojno slovensko zgodovino pisje poleg Majcnovega v zvezi z osnutkom monarhistično-katoliške ustave kneževine Slovenije prav tako zamolčalo, je bil kot pravnik, politik in sociolog v letih 1929–1931 član vrhovnega zakonodajnega sveta pri ministrskem svetu, zadnja leta pred drugo svetovno vojno pa zaradi sredinske krščansko-demokratske usmerjenosti politično osamljen; svaril je pred avtoritarnim korporativizmom, ki se je povezoval s fašizmom, se zavzemal za »samoupravno stanovsko solidaristično« krščansko družbo in za avtonomijo Dravske banovine. Leta 1941 se ni hotel pridružiti Osvobodilni fronti, ker je čutil v njenem vodstvu komunizem, tega pa je iz verskih ter ekonomskih in socialnih vzrokov zavračal; vendar se tudi beli gardi ni pridružil. Tudi njega so, kot je že bilo omenjeno, Nemci sredi leta 1944 poslali v Dachau, po vojni pa je bil predavatelj na Teološki fakulteti v Ljubljani.⁴⁵

Dr. Stanko Majcen kot tretji član ustavno-pravnega odseka s klerikalno provenienco je drugi od trojice, ki je bil v povojnem slovenskem zgodovino pisju obzirno zamolčan. O njegovi biografiji je bilo že veliko povedanega, vzroka za relativno naklonjenost komunistov pa še vedno – kljub delni dostopnosti arhivov VOS – ni mogoče ugotoviti.

Drobni Sajatov popravek zgodovine priča, da sta bila – med navedenimi – Majcen in Gosar po drugi svetovni vojni po svoje varovana. Omenjanje oziroma neomenjanje posameznih imen v slovenskem povojnem zgodovino pisju ima svojo logiko, saj je – za nekdanje meščanske politične osebnosti – biti zamolčan pomenilo biti privilegirani: imena ljudi, ki so prejeli pokojnino ali pa opravljali javno funkcijo, se v javnosti dostopnih dokumentih niso pojavljala v zvezi z medokupacijskim delovanjem meščanskih strank, kaj šele seveda v zvezi z belogardisti, domobranci ali četniki. Gosarju in Majcnu je bilo torej z zamolčanjem njune medokupacijske dejavnosti omogočeno relativno javno povojno delo.

⁴⁴ »Bivši veliki župan dr. Pirkmajer v pravi luči«; *Slovenski gospodar*, Maribor 7.4.1927.

⁴⁵ ES 8/1994, 353 in ES 3/1989, 302.

Majcen kot soavtor punktacij

Majcen je kot dramatik leta 1953, ko mu je bilo petinšestdeset let, v svojem poslednjem dramskem delu *Cesar Janez*, ki je tudi njegova edina komedija, pokazal simpatije do jugoslovanske kraljeve družine Karađorđevićev: v komediji vidi mladi vladar idealno (in idealistično) državno ureditev v razsvetljeni monarhiji, v kateri bi parlament nadomeščali obiski suverena pri predstavnikih stanov. Takšna benevolentna razsvetljena monarhija naj bi presegala strankarsko drobnjakarstvo in vsesplošno idejno razpršenost državotvorne volje v sodobnem pridobitniškem in zasebniškem strankarskem svetu.

Idejo o Sloveniji kot kneževini oziroma idejo o slovenskem knezu lahko torej razumemo kot predhodnico literarne artikulacije: knez je simbolna inštitucija, ki kaže na nujno prevladujoče in vedno prisotno državotvorno načelo, odmaknjeno in nadrejeno političnemu pluralizmu pragmatičnega vsakdana. Ideja o knezu morda zveni anahronistično, vendar nikakor ni smešna; vračanje monarhov na Balkanski polotok, kjer ni mogoče doseči niti osnovnega konsenza o načinu političnega delovanja, dokazuje politično modrost in daljnovidnost medvojnih snovalcev osnutka ustave Slovenije.

V luči takšnih hipotetičnih Majcnovih političnih stališč dobi tudi nedokumentirana usoda njegovega sina Fedorja logično ozadje: Fedor, med drugo svetovno vojno študent medicine na ljubljanski univerzi, se je v viharnem času očitno hotel opazno opredeliti. Tako se je – povsem nepotrebno in hlastno, skorajda patetično – v prvih dneh maja leta 1945, torej le nekaj dni pred koncem vojne, demonstrativno priključil slovenskim četnikom na njihovem begu pred zmagovito partizansko-zavezniško armado. Zgolj Majcnova izjava priča, naj bi se njegova usoda dopolnila z ostalimi tisočimi v breznihi Kočevskega Roga. Politična in terminološka distinkcija vojaške formacije, ki se ji je bil Fedor (domnevno) priključil, pa sta pomembni: ne k domobrancem, ki so prisegli okupatorju in vojnemu poražencu; in ne smemo reči: k plavogardistom, kajti s takšnim poimenovanjem slovenskih četnikov je zabrisana njihova politična provenienca in njihov politični status. Četniki – maloštevilni slovenski prav tako – so bili vojaki tiste vojske, ki je na ozemlju nekdanje kraljevine vsaj teoretično vzdrževala državno-pravno kontinuiteto okupirane in razkosane monarhije Jugoslavije in v okviru katere je Fedorjev oče Stanko Majcen videl bodočo kneževino Slovenijo.

Poleg upravnega službovanja je bil Majcen namreč tudi pravni teoretik. Njegove tri knjige s področja lokalne samouprave in več krajših strokovnih člankov⁴⁶ pričajo, da je bil izrazito naklonjen principu sicer centralizirane pravne oblasti, ki pa določa samo temeljna razmerja in pravila; vsi pravni vzvodi, ki omogočajo in določajo individualno življenje posameznih večjih ali manjših skupnosti, od občine do nacionalne tvorbe, pa naj bi bili v pristojnosti teh skupnosti.

Zavzemanje za ohranitev pokrajinskih značilnosti Slovenije v *punktacijah* in *utemeljitvi* so zato zelo verjetno Majcnov delež. Tudi slabo prikrite lokalpatriotske bodice proti Gorenjcem in centralistični Ljubljani so zrasle na štajerskem zelniku, kar je v utemeljitvi podprto z navajanjem Slomška, Majcnu nadvse ljubega človeka. Tudi misel, da je kmet nosilec slovenske nacionalne tradicije, je Majcnova, saj jo lahko razberemo v mnogih njegovih literarnih delih.

Nemogoče je natančneje določiti Majcnov avtorski delež pri teh ustavnih punktacijah. Sklepamo pa lahko, da je največ prispeval k točkam 4 – 7 (struktura zakonodajne oblasti, ki jo sestavljata slovenski knez in trije zbori: državno, *kulturno* in gospodarsko predstavništvo) in k 11. točki (*pokrajinska upravna ureditev*, t.j. koncept decentralizirane državne uprave).

Očitne so vsaj tri različne dikcije tega svežnja dokumentov: same punktacije so pisane neosebno, kot upravni akt, za današnje navade presenetljivo razumljiv in jednat; pripomba k točki 5 je pisana v prvi osebi, precej razviharjeno, s klicaji – takšna patetičnost ni bila Majcnova

⁴⁶ **Komentar zakona o opštinama.** Geca Kon, Beograd 1933; **Komentar zakona o gradskim opštinama,** Geca Kon A.D., Beograd 1935; **Komentar zakona o opštinama. Drugo preradjeno i dopunjeno izdanje.** Geca Kon A.D., Beograd 1936; članki: **O nadzoru države nad opštinama.** »Policija«, Beograd 1932, let.19, št.17–18, s.874 in **O organima opštine,** s.974; **Uprava v pravni državi.** Spominski zbornik Slovenije. Jubilej, Ljubljana 1939, 134.

značilnost, medtem ko je utemeljitev pisana bolj umirjeno, z distanco, celo humorjem in nespregledljivo štajersko identiteto in jo lahko z več verjetnosti pripišemo Majcnu. V nacionalističnem izhodišču je čutiti nekaj svetovljanstva, predvsem pa posluš za lokalne posebnosti, kar je bila Majcnova pravniška specializacija. Zanimive so politične pripombe o beograjskem in ljubljanskem centralizmu, s katerima je imel Majcen osebne izkušnje, posebej pa je zanimiva pripomba o zadržanju Ljubljane med okupacijo, saj je Majcen sarkastično v literarni obliki popisal svojo in Rupnikovo usodo v anahronistični črtici *Gospod predsednik* z metaforo Pilata in Kajfa, ki si kot vroč kostanj ponujata predsedniški stolček in odgovornost za Jezusovo smrt ter se otepata nadležnih novinarjev. Črtica je – spet začuda – izšla v »Domu in svetu« leta 1942.

Osnutek z naslovom »*Punktacije za ustavo države-članice Slovenije*« s »pripombo« in »*Utemeljitev h glavnim točkam punktacij za ustavo države-članice Slovenije*«, datirane z majem 1943, predvidevajo torej Slovenijo kot članico zvezne države Jugoslavije; pristojnost državnega poglavarja bi imel slovenski knez, ki bi ga na predlog slovenskega ljudskega zbora (parlamenta) imenoval jugoslovanski kralj; v trodomnem ljudskem zboru je bila kultura – ki pa jo moramo razumeti predvsem kot »verstvo, šolstvo, vrhovne kulturne ustanove, tisk, gledališče, kino, ljudska prosveta in mladinsko skrbstvo« – v svoji sferi suverena in enakovredna gospodarstvu pri usklajevanju z državnim predstavništvom kot tretjim zakonodajnim soudeležencem. Dva obširna člena (19. in 20.) od skupno 21. sta bila posvečena vprašanju konkordata: Slovenija naj bi bila strogo katoliška dežela (pravno veljavna samo cerkvena poroka, ločitev nemogoča; obvezen verouk; v javnih prostorih obvezen križ med slikama slovenskega kneza in zveznega suverena; financiranje Cerkve iz državnega proračuna; prepovedana protiverska propaganda).

Predvideni monarhistični okvir in ortodoksna katoliška vsebina dajeta slutiti, da je osnutek ustave delo katoličanov (SLS) in da ga v predvidenem tročlanskem, strankarsko raznorodnem sestavu Ustavno-upravnega odseka sploh nikoli niso obravnavali, kaj šele uskladili. Dokumenti zaenkrat govore samo o seji direktorija JNS dne 22.7.1943, ki je obravnaval ustavo kot 8. točko dnevnega reda, vendar brez komentarja: točka je v zapisniku samo odključana.⁴⁷

Punktacije za ustavo kneževine Slovenije so le voluntaristična epizoda v zgodovini; res pa je, da Slovenci od gestapovskih aretacij in Nagodetovega procesa dalje nimamo nobene meščanske liberalne stranke. A to je zastranitev; pomembno je, kar se je posrečilo Majcnu: biti uslužbenec notranjega ministrstva v šestih državah, preživeti drugo svetovno vojno med vsaj štirimi obveščevalnimi službami, po vojni sicer skromno, a mirno življenje, v katerem so ga, kljub komunistični pokojnini, občudovali slovenski politični emigranti in mu v Argentini tiskali dve knjigi; komunisti, ki niso hoteli zaostajati za svojimi ideološkimi sovražniki, pa še dve v Sloveniji. Konec koncev je tako tudi prav, saj je bil Stanko Majcen predvsem pisatelj.

Punktacije za ustavo države-članice Slovenije⁴⁸

1.

Slovenija je država-članica zvezne države Jugoslavije (oz. zvezne države južnih in severnih slovanskih narodov).

2.

V izključno pristojnost države Slovenije spadajo vsi posli razen onih, ki so z zvezno ustavo pridržani pristojnosti zvezne države. V dvomu velja, da spada posel v pristojnost države Slovenije.

3.

Pristojnost državnega poglavarja države-članice Slovenije vrši slovenski knez (v primeru južnoslovenske zvezne države kot kraljev namestnik v smislu točke 14/2 punktacij za južnoslovansko zvezno ustavo).

Slovenski knez je simbol slovenske narodne suverenosti in državnopravne tradicije.

⁴⁷ Vodušek-Starič 75.

⁴⁸ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije, 600–20/222–226; t.i. Šmajdov arhiv. V tem zapisu so popravljene samo tipkarske napake.

Slovenskega kneza imenuje jugoslovanski kralj za 6 let na predlog slovenskega ljudskega zbora z absolutno večino (v primeru južnoslovanske zvezne države) oz. ga izvoli za 6 let slovenski ljudski zbor z absolutno večino (v primeru zvezne države južnih in severnih slovanskih narodov).

V treh mesecih po imenovanju oz. izvolitvi mora biti slovenski knez slovesno umeščen na Gosposvetem polju po zgodovinskem obredu ustoličenja na knežji kamen.

4.

Zakonodajno oblast izvršujeta skupno slovenski knez in »Slovenski ljudski zbor«. Državno upravno oblast izvršuje slovenski knez po odgovornih državnih ministrih, ki jih imenuje po ustaljenih običajih parlamentarnih običajih. Sodno oblast izvršujejo državni sodni organi (državno sodišče, državni svet, računsko sodišče in redna sodišča).

5.

Slovenski ljudski zbor kot predstavnik slovenskega ljudstva v vseh njegovih občestvenih izrazih sestoji iz slovenskega državnega predstavništva, slovenskega kulturnega predstavništva in slovenskega gospodarskega predstavništva. Mandat članov slovenskega ljudskega zbora traja 6 let.

6.

Slovensko državno predstavništvo je predstavnik slovenskega naroda kot suverene državne politične celote. Sestavlja ga določeno število zastopnikov vsake izmed slovenskih pokrajin in določeno število neposredno izvoljenih državnih poslancev.

Državne poslance – zastopnike slovenskih pokrajin – izberejo odgovarjajoči pokrajinski zbori iz svoje srede.

Neposredno izvoljene državne poslance izberejo vsi polnoletni slovenski državljani moškega spola in matere-vdove z nedoletnimi otroki na osnovi splošne in **sorazmerne** volilne pravice tako, da ima vsak samski volilec po en glas, družinski poglavar s šestimi ali več nedoletnimi otroki pa po dva glasa.

Ista načela o volilni pravici veljajo tudi za volitve v vsa druga javna zastopstva.

7.

Slovensko kulturno predstavništvo je predstavnik slovenskega kulturnega občestva kot nosilca slovenske kulturne tvornosti. Sestavljajo ga zastopniki slovenskih kulturnih ustanov in organizacij.

8.

Slovensko gospodarsko predstavništvo je predstavnik slovenskega ljudskega občestva kot slovenske narodno-gospodarske delovne skupnosti. Sestavljajo ga zastopniki vseh poedinih slovenskih delovnih skupnosti (korporacij) ter zastopniki osrednjih združnih organizacij. Iz poedine delovne skupnosti morajo biti v slovenskem gospodarskem predstavništvu načeloma enakostno zastopani delodajniki in delojemniki. Izjeme, osnovane v naravi zadevne panoge, določa zakon.

9.

O zakonskih predlogih splošno-političnega značaja (javni red in splošna uprava, vojska, državne finance, pokrajinske, okrajne in občinske samouprave, sodstvo) sklepa slovensko državno predstavništvo.

O zakonskih predlogih kulturno-političnega značaja (verstvo, šolstvo, vrhovne kulturne ustanove, tisk, gledališče, kino, ljudska prosveta in mladinsko skrbstvo) sklepa slov. kult. predstavništvo in slovensko državno predstavništvo.

O zakonskih predlogih gospodarsko-socialno-političnega značaja (javna dela, javna podjetja, delovne skupnosti /korporacije/, obrt, industrija, promet, trgovina, denarstvo, zavarovalništvo, združništvo, socialno zavarovanje in socialno skrbstvo) sklepa slovensko državno predstavništvo in slovensko gospodarsko predstavništvo.

10.

Uprava v državi Sloveniji se izvršuje po pokrajinah, okrajih in občinah.

Pokrajine, okraji in občine so samoupravne edinice s tolikimi pristojnostmi, da ne bo bistveno prizadeta narodno-politična, jezikovno-kulturna in socialno-gospodarska enotnost slovenskega naroda.

11.

Država Slovenija ima 5 tradicionalnih pokrajin in sicer: Koroško, Kranjsko, Prekmurje, Primorsko in Štajersko.

Pokrajini načeljuje pokrajinski poglavar. Pokrajinski poglavar je predstavnik državne oblasti v pokrajini. Postavlja ga slovenski knez na predlog predsednika ministrskega sveta države Slovenije.

Za samoupravne zadeve poslujeta v pokrajini pokrajinski zbor in pokrajinski odbor.

Pokrajinski zbor sestoji iz določenega števila zastopnikov pokrajinskih delovnih skupnosti in pokrajinskega združenja ter iz določenega števila zastopnikov okrajnih samouprav (zastopov) po določilih zakona.

Zbor voli iz svoje sredine pokrajinski odbor, ki pripravlja predloge pokrajinskih uredb.

Pokrajinska državna uprava in samouprava se upravljata po enotnem državnem uslužbenstvu, ki mu je starešina pokrajinski poglavar.

12.

Vsak za delo sposoben državljan je po dokončani šolski obveznosti oz. po opravljeni srednji šoli, strokovni ali visoki šoli dolžan poklicno opravljati socialno koristno duševno ali telesno delo v skladu s svojimi naravnimi in pridobljenimi sposobnostmi. Delamrznost se mora kazensko preganjati oz. preprečiti s prisilnim delom po določilih zakona.

Vsak za delo sposoben državljan ima po opravljeni šolski obveznosti pravico do socialno koristnega dela. Javna oblast je dolžna skrbeti za tak socialni red, ki bo vsem državljanom omogočal doseg te naravne pravice. Za delanezmožne državljanke morajo skrbeti svoji oz. javne ustanove po določilih zakona.

13.

Socialno koristno delo je pod zaščito zakona. Opravljati se mora v higienskem okolju in sploh biti v skladu s sodobnimi zdravstvenimi in kulturnimi zahtevami. Višina delovnih prejemkov mora odgovarjati delovnemu uspehu. Vsak delavec pa mora postopoma postati deležen poleg svoje delovne odmene tudi primernih družinskih doklad, za ženo in vsakega otroka, ki še ni dobil lastne poklicne zaposlitve in se uspešno šola. Družinske doklade morajo temeljiti na načelu socialnega zavarovanja. Njih višina se mora ravnati po življenjskih stroških. Izjeme določa zakon.

Enako mora javna oblast sploh skrbeti za to, da se bo ustanova socialnega zavarovanja postopoma raztegnila na vse primere individualno nepredvidljivih splošnih potreb in se razširila na vse delovne stanove in sloje. Vsi delovni stanovi in sloji morajo biti zavarovani za primerno starostno preskrbo in postopoma postati deležni rednega plačanega letnega odmora.

14.

Zasebna lastnina je zajamčena in zaščiten, mora pa v polni meri izvrševati svojo naravno socialno funkcijo. V ta namen so možne zakonite omejitve glede svobodnega razpolaganja in uporabljanja predmetov zasebne lastnine, ako so podvzete v izkazano splošno korist. Prav tako je možna zakonita razlastitev v izkazano socialno korist na osnovi zakona po socialno pravični odškodnini, upoštevajoč premoženjske razmere prizadetega in namen razlastitve.

15.

Za gmotne in negmotne potrebe, ki jih je mogoče skupno oskrbovati, ne da bi bili s tem pogaženi načelo gospodarnosti ali avtonomije osebe in družine (dobrene skupnega konzuma), mora skrbeti javna oblast z javnimi gospodarskimi ukrepi in sredstvi.

Za pridobivanje drugih življenjskih dobrin (dobrene poedinskega oz. družinskega konzuma) je zajamčena pridobitna avtonomija zasebnikov v okviru ustavnih določb in zakonskih predpisov.

Pravno in dejansko se mora onemogočiti gospodarsko samodržstvo poedincev ali organiziranih zasebnih skupin, kar povzroča narodno-gospodarsko škodo in socialno krivico.

Davčni sestav mora zajeti predvsem narodno-gospodarske in socialno utemeljene diferencialne dohodke.

16.

Z zakonom se določijo podjetja:

1. ki se postavljajo pod državno nadzorstvo, neposredno ali posredno potom gospodarskih svetov, sestavljenih iz predstavnikov podjetnikov, potrošnikov in delavcev;
2. v katerih so delavci udeleženi pri upravi in pri razdelitvi čistega dobička;
3. ki se pozadružijo, podržavijo ali komunalizirajo.

17.

V svrhu samoupravnega urejanja narodno-gospodarskih socialno-skrbstvenih vprašanj ter v svrhu mirnega pravnega urejanja kolektivnih medgospodarskih in delovnih odnosov v okviru veljajoče gospodarsko-politične in socialno-politične zakonodaje, nadalje v svrhu strokovno-tehnične izpopolnitve in splošno kulturnega dviga poedinih poklicnih panog in njih pripadnikov, so vsi poklicno zaposleni državljanje obvezno združeni v zadevnih javnopravnih delovnih skupnostih (korporacijah) po odgovarjajočih poklicnih panogah oz. skupinah panog. Izjeme določa zakon.

18.

Zakon (brak), materinstvo in družina so pod posebnim varstvom pravnega reda.

Veljavno sklenjena zakonska vez je nerazdružna. Sklepa se veljavno po versko-cerkvenih obredih, ki pa morajo zadostovati tozadevnim določilom ODZ.

19.

Vera je naravna osnova osebnega, družinskega, družabnega, narodnega in državnega življenja.

Protiverska in materialistična propaganda je zato prav tako nedopustna kot protinarodna in protidržavna propaganda, enako tudi združevanje na teh osnovah.

Vsakomur je zajamčena pravica do svobodnega izvrševanja verskih dolžnosti, v kolikor to ni v opreki z odredbami zakona, z javnim redom in krščansko nrvnostjo.

Priznane cerkve in veroizpovedi so javnopravne korporacije z lastno upravo in lastnim premoženjem.

Verouk je v ljudskih, meščanskih, strokovnih in srednjih šolah obvezen; poučujejo ga usposobljeni pripadniki cerkve in veroizpovedi pod državnim nadzorstvom.

V vseh javnih uradih in ustanovah mora med slikama zveznega poglavarja in slovenskega kneza viseti znamenje križa kot znak krščanske pripadnosti slovenskega naroda.

20.

Slovenski narod je razen neznatnih izjem že nad tisoč let v neprekinjeni skupnosti katoliške Cerkve.

Iz verskih in kulturnih temeljev, ki so jih že pred par tisoč leti položili slovenskemu narodu krščanski blagovestniki, je vzklila in se razvila slovenska pismenost in narodnost.

Katoliška Cerkev in njena duhovščina je slovenskemu narodu odsihdob vselej zvesto stala ob strani ne le v borbi za okrepitev prave vere in nrvnosti, temveč tudi v trdem boju za narodni obstanek. V najtežjih trenutkih narodne ogroženosti je bila navadno celo edina prisotna opora slovenske narodnosti.

KATOLIŠKA CERKEV IN NJENA DUHOVŠČINA STA ZASLUŽNI ZA SLOVENSKI NAROD!

Zato bo slovenska državna oblast katoliško Cerkev pri nadaljevanju njenega tisočletnega verskega in kulturnega poslanstva v slovenskem narodu z vsemi sredstvi podpirala.

21.

O spremembah in dopolnitvah ustave države Slovenije, ki bi imela za posledico, da se mora spremeniti ali dopolniti tudi zvezna ustava, se sklepa na način, ki je predviden za spremembe in dopolnitve zvezne ustave.

O spremembah in dopolnitvah ostalih določb ustave države Slovenije sklepata slovenski knez in slovenski ljudski odbor skupno ali pa ljudstvo potom slovenskega glasovanja (referendum), ako zahteva ljudsko glasovanje polovica članov slovenskega državnega predstavništva.

Pripomba k točki 5:

Možna je tudi sledeča rešitev:

Slovenski ljudski zbor je sestavljen tudi iz dveh predstavništev:

a) **Iz Narodnega predstavništva:** t.j. neposredno ljudsko zastopstvo, voljeno na osnovi splošne in sorazmerne (družinske modificirane) volilne pravice v smislu § 6;

b) **Iz Socialnega predstavništva:** t.j. posredno ljudsko zastopstvo, sestavljeno iz zastopnikov pokrajin, delovnih skupnosti, znanstvenih in kulturnih korporacij, Cerkve ter nekaterih drugih važnejših družb z nepridobitnimi nameni (kot so n.pr. glavne ljudsko-prosvetne ali mladinsko-vzgojne organizacije in dr.) po določilih zakona.

V tem primeru pa mora **socialna zbornica** imeti **analogen položaj** kot bi ga imel **senat**: imeti mora v bistvu enake splošne, politične in zakonodajne pristojnosti kot narodno predstavništvo.

Druga zbornica namreč v tem primeru nima več značaja specializirane, strokovno kvalificirane zbornice. Od narodnega predstavništva se razlikuje le v tem, da predstavlja ljudsko oz. narodno občestvo po **njegovih pomembnih združbah** z najrazličnejšimi občestvenimi nameni (razen po kriteriju, ki pa je prav zaradi tega upoštevan pri modifikaciji volilne pravice za narodno predstavništvo), **ne pa naravnost v nediferencirani abstrakciji državljanov.**

V tem primeru morajo veljati za zakonodajni in politični nadzorstveni postopek slovenskega ljudskega zbora ista pravila, kot so običajna za dvodomni sistem.

Uverjen sem, da bi se splošno ljudsko glasovanje po sedanjih vojnih z veliko večino izreklo za tako ustavo. Treba bo le odločno vztrajati in, če treba, zagroziti z ljudskim glasovanjem.

Čim pa je taka izjava v ustavo sprejeta, je – če ne bomo v svobodni Sloveniji popolnoma zaspali – iz nje nihče več ne bo upal in ne bo mogel vreči!

Osebnostno mislim, da bodo delili z menoj to prepričanje tudi mnogi drugi, sem prepričan, da mora slovenstvo rešiti razkroja in mu zopet dati zadostnih življenjskih moči za **zgodovinsko** ohranitev in razmah na

tem kočljivem delu Evrope po sedANJI katastrofi edina le **zgodovinska revizija naših severnih meja** v smislu zopetne vzpostavitev živega stika s severnimi Slovani, suverenost v lastnih narodnih stvareh ter odkrita, konkretna naslonitev slovenske države na slovensko katoliško izročilo.

Brez tega bo ostalo vse naše sedanje narodno trpljenje in pripravljanje načrtov za novo narodovo življenje prazno in ničevno, če ga motrimo z vidika **stoletnih perspektiv, ki so edino merodajne za življenje narodov**. Saj smo odznotraj od gmotnih in duhovnih temeljev razdejani, na severu, vzhodu in zahodu obdani od velikih narodov, ki nas že stoletja tiščijo k tlom in nam jemljejo ped za pedjo, ob vsakem evropskem pretresu pa takoj prvi hip planejo na nas, pri vsem tem pa še hitreje rastejo kot mi. Le če se bomo odznotraj obnovili pri živih slovenskih izviriH, na severu pa prebili stoletni smrtni obroč, bomo živelil!

Ljubljana, majnika 1943.

Utemeljitev h glavnim točkam punktacij za ustavo države-članice Slovenije⁴⁹

Ad 1.

Glavni slovenski problem je severni: učinkovito zavarovanje Slovenije proti germanski nevarnosti.

Rešitev tega problema predpostavlja likvidacijo nemške Avstrije, razločitev germansko-madžarske ozemelske zveze in vzpostavitev skupne slovenske meje s Čehi in Slovaki.

Evropski varnostni in gospodarski oziri pa narekujejo neposredno politično zvezo vseh južnih in severnih slovanskih narodov od Baltika do Egeja.

Samo na ta način bo:

- a) Evropa in z njo svet zavarovan pred novo germansko nevarnostjo, pa tudi sovjetsko-ruskim navalom;
- b) vzpostavljeno politično in kulturno ravnovesje med vzhodom in zapadom;
- c) rešeno v nenemškem smislu srednjeevropsko gospodarsko vprašanje in pomen tržaške luke;
- d) napravljen konec malim internim imperializmom Srbov, Čehov in Poljakov;

e) Slovenija končno zadihala s polnimi narodno-političnimi in gospodarskimi pljuči ter se bo varna pred strahom ponovnega germanskega navala proti Trstu in pred malimi slovenskimi imperializmi mogla afirmirati kot svoboden in enakopraven narod v družini kulturnih narodov.

Naravno je torej, če si Slovenci želimo, da bi nam bodoči mir prinesel tudi rešitev našega severnega problema (od čigar ugodne rešitve je v veliki meri odvisno, ali bomo Trst dobili ali ne) in s tem dopolnil našo delno osvoboditev iz leta 1918.

Ad 3.

V skladu s slovensko zgodovino in z edinstvenim državno-pravnim običajem, kot ga nima zlepa kateri narod. Gosposvetsko polje nas bo najbolj družilo in utrjevalo našo narodno in državno zavest. Vsaka drugačna rešitev bi bila iz tega osnovnega vidika šibkejša.

Če se najbolj realistični narod sveta (Angleži) tako krčevito drže svojih starodavnih državno-pravnih tradicij, ali naj Slovenci preziramo največičastnejšo zgodovinsko svetinjo, ki se nam je ohranila? Ohranimo naziv in obred, ki sta oba slovenskega izvora, pristojnosti pa uredimo časom in razmeram primerno. Sicer pa je vredno opomniti, da ustanova slovenskih knezov ni bila dedna, temveč volilna.

Ad 5.

Vzporedno z razvojem narodnostnega socialno-gospodarskega in kulturnega življenja se mora razvijati tudi reprezentančni režim.

Sistem ene nediferencirane zbornice na podlagi splošne, enake in neposredne volilne pravice je bil lahko ideal v času, ko je proti osnovni državljanski neenakosti prodrla ideja splošne poedinske politične enakosti. Medtem pa je socialno-gospodarski in kulturni (ter narodnostni) razvoj prišel tako daleč, da je mehanična, formalna pravno-politična enakost **sama postala vzrok** novih kričočih dejanskih neenakosti. Centralistični parlamentarni sistem je polagoma postal pravo nasprotje resničnega ljudskega zastopstva. Med maso volilcev in zastopniki, med centralistično državo in ljudskim občestvom je zrastle vrsta naravnih pregraj, za katerimi ni bilo nič več ljudskega samovladanja kot v državnem središču. Odtod prodiranje federalističnih, avtonomističnih, samoupravnih in korporativnih koncepcij, po dolgem razdobju težkih narodnostnih, političnih in socialnih bojov kot korektur zastarele mehanično pojmovane formalne demokracije.

⁴⁹ Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije, 600-20/215-221; t.i. Šmajdov arhiv. V tem zapisu so popravljene samo tipkarske napake.

Ni pa logično, če se pri sodobnem korigiranju reprezentančnega režima upoštevajo samo **pokrajnsko-okrajno-krajevni** momenti in **gospodarski** odsek ljudskega občestvenega življenja. **Tudi kultura** je na moderni stopnji občestvenega razvoja postala zelo specializirana avtonomna zadeva. Če se pravilno priznava gospodarstvu pravica do delne udeležbe pri reprezentančnem režimu in pri zakonodajnem delu, v kolikor je gospodarsko-socialno-strokovnega značaja, se mora logično priznati tudi kulturi. Škandal bi bil, če bi demokracija tudi po sedanjih vojni ob sestavljanju novega reprezentančnega režima ne upoštevala tudi kulturnih ustanov. Poleg tega pa bo le na ta način mogoče premostiti dosedanje škodljivi prepad med kulturo in politiko, ki se je žal že razširil v prepad med kulturo in narodom.

Upravičenost tega naziranja je še bolj razvidna, če se ima pred očmi elemente kulturnega odseka narodnega življenja z vsemi raznovrstnimi ustanovami in organizacijami. Če pri tem še upoštevamo dejstvo, da si je mnogo teh ustanov že pridobilo značaj javno-pravnih korporacij (kot n.pr. Univerza, Akademija itd.) in da narekuje namen mnogih drugih kulturnih ustanov in organizacij njih postopno samoupravno »pojavljanje« (n.pr. Slovenska matica, Družba sv. Mohorja, Šola in dom, Družina, razna združenja kulturnih delavcev itd.), potem nam je misel soupoštevanja kulturnega sektorja pri korigiranju in dopolnitvi splošnega reprezentančnega režima že bliže.

Na osnovi zakonskega osnutka o številu in izboru članov slovenskega kulturnega predstavništva pa postane ta misel evidentna.

Ad 11.

Tradicionalne slovenske pokrajine (dežele) niso nikaka slučajna tvorba. Čeprav so nastale in se razvijale pod tujo oblastjo (ne v vsem), vendar kljub temu predstavljajo naravne enote z geografskimi, gospodarskimi in folklorističnimi posebnostmi. Poedini slovenski pokrajinski značaji so tako različni, da jih ni mogoče s pravnimi ukrepi spraviti s sveta. In to bi tudi bilo nesmotrno. Hvala Bogu, da nismo vsi Slovenci n.pr. Kranjci ali Štajerci ali Primorci itd.

Če ve kdo za primernejša pokrajinska imena, ki bi ne bila preveč umetna, magari. Skušajmo jih uveljaviti.

Toda namesto dosedanjih tradicionalnih pokrajin vzpostavljati kaka nova »gospodarska okrožja«, to se upira zdravemu narodno-političnemu čutu in modrosti.

Ne bo uspelo, ker bodo vsi takoj začutili, da gre za pretvezo novega centralizma. Vsak centralizem pa je nenaraven, ker je proti osnovnemu načelu socialne filozofije; v našem primeru je še posebej odiozen, ker ima naše ljudstvo dvojno izkušnjo z belgrajskim in ljubljanskim centralizmom.

O belgrajskem centralizmu ni treba govoriti.

Ljubljana nikakor ni tako vseslovensko čuteča in misleča, da bi mogla brez škode za vseslovensko stvar biti središče **centralistično** zasnovane Slovenije.

Ljubljana ob prevratu 1918 ni doumela ne koroškega, ne štajerskega in menda tudi ne ostalih obrobni slovenskih problemov. Ni treba obnavljati spominov.

Ljubljana tudi po vojni ni imela potrebnega smisla za zamejne in obmejne slovenske probleme. Mariborski problem n.pr. je ostal nerešen in s tem je več ali manj izgubljenih predragocenih dvajset let za njegovo slovensko utrditev proti severu. Namesto da bi v narodni svobodi Maribor z vsemi sredstvi politično, kulturno in gospodarsko v slovenskem smislu afirmirali, se je deloma izvršila celo demontaža že obstoječega (tisk, centralizacija stranke itd.), Beograd pa je naravnost celo favoriziral nemški kapital in nemško podjetništvo na škodo slovenskemu. Tako so n.pr. morali slovenski ljudski zastopniki, ako so hoteli dobiti delo za slovenske delovne moči, pritiskati na kljuko nemškega podjetništva itd. Za Koroško ni iz banovinskega proračuna šlo nič.

Zadržanje Ljubljane med okupacijo pa bo ostalo vsem Slovencem še dolgo v zelo neprijetnem spominu.

Ljubljana ima svoje vrline, ki izvirajo iz trmasto vztrajnega kranjskega značaja in iz dejstva, da je od vseh slovenskih pokrajin v Avstriji samo Kranjska imela resnično slovensko avtonomijo z velikimi uspehi. Toda prav odtod pa izvira tudi kranjska ozkosrčnost in pomanjkanje vseslovenskega čutenja.

Argument, da je šele treba ostvariti skupno slovensko narodno-politično zavest, se torej niti teoretično niti praktično ne more uporabiti v prid protipokrajinske zveze. Centralizem je kakor dinamit, ki razganja tudi najbolj trdne zgradbe. (Izjema je samo Francija – brez Alzacije, toda francosko edinstvenost so cela stoletja betonirali francoski kralji, ki se jim je posrečilo takoj v začetku zlomiti odpor plemstva in pokrajinskih sil.) Pokrajinska reakcija, ki bi jo ljubljanski centralizem nujno sprožil, bi slovensko skupnost bolj razkrajala, kakor pa bo mogel na videz škodovati slovenski skupnosti samoupravni pokrajinski princip.

Beograjski centralizem je potreboval le nekaj let, da je pogasil jugoslovansko navdušenje, ki je ob prevratu 1918 prevevalo Hrvate in Slovence.

Sicer pa, za kaj končno gre? Nobena slovenska pokrajina ne zahteva zase kake prave zakonodajne avtonomije. Torej je državno-pravna enotnost Slovenije tudi formalno izven debate. Pokrajine hočejo le skromno samoupravo kot podlago za neovirano možnost, da se bo lahko narodno življenje in javno delo na njihovem področju vršilo na njihov udomačeni način.

Alsatia docet! Čeprav vsekakor bolj »nemška« kot katerakoli naših pokrajin, ni hotela v prusovski nemški rajh, a se je kot lev borila proti vsem poizkusom francoskega centralizma, da ji oblastveno ukine njene tradicionalne posebnosti, njene stoletne svoboščine in zakoreninjene običaje. Vsaka izmed naših pokrajin ima svoje posebnosti, ki niso slučajne partikularistične kaprice, temveč plod stoletne tradicije. Kolikor tradicionalnih slovenskih pokrajin, toliko slovenskih posebnih slučajev. Toda kakor »nemška« Alzacija noče v nemški rajh, temveč v Francijo, tako **nobena slovenska pokrajina noče drugam, kakor v svobodno Slovenijo**. Od svobodne Slovenije pa pričakuje in zahteva, da ne bo poskušala kopirati zastarele mehanične francoske demokracije, ki ni poznala drugega kot državljana in centralistično državo, vmes pa samo še mehanično upravno geometrijo pariške centrale po departementih. Centralistična Slovenija brez pokrajinskih svoboščin bi nasilno rušila notranje slovensko ravnovesje, poleg tega pa bi slabila slovensko obrobje.

Svobodna Slovenija naj se zaupno nasloni na osnovno socialno-filozofsko načelo in na politično izkustvo, ki narekuje ohranitev vseh naravnih družabnih svojstvenosti: **Kar more oseba, občina, stan, okraj, pokrajina v svojih zadevah sama opraviti, tega naj osrednja oblast nasilno ne jemlje, sicer bo narodna skupnost škodo trpela**. Kakor je federacija pogoj za trajno državno sožitje več narodov, tako je samouprava pokrajin, okrajev, stanov, občin pogoj za resnično (ne le formalno in navidezno) ljudsko udeležbo pri javnih poslih. Posebno pri nas, kjer kmečki stan prevladuje in je glavni nosilec slovenske narodne tradicije. Ne v Beogradu in ne v Ljubljani kmet ne more neposredno odločati v skladu s svojo pomembnostjo v narodnem občestvu (razen morda kak napol kmečki veleposestnik ljubljanske okolice in spodnje Gorenjske). V svojih občinah, okrajih, stanovskih zastopstvih in pokrajinah bo mogel. In je tudi naravno tako, da ako naj kmet ostane kmet in ne postane malo upoštevan politikant ob razpadajoči kmetiji. Zato pa je treba občinam, okrajem, stanovskim zastopstvom in pokrajinam dati kompetence, ki jim po naravi stvari gredo. Najlepši spomini vežejo kmeta na nekdanje okrajne zastope. To so bile res demokratične ustanove v najpristnejšem pomenu besede. Tudi svoječasne oblastne samouprave so pri ljudstvu pustile lep spomin. Kranjci pa so upravičeno ponosni na svojo predvojno avtonomijo (deželno), ki jih je s svojimi stvaritvami povzdignila na prvo mesto med slovenskimi pokrajinami.

Sicer pa, kakor rečeno, imajo tradicionalne slovenske pokrajine tudi svoj gospodarski *raison d'être*: vsaka izmed njih ima svoje skupne gospodarske poteze, pogojene po klimi, geologiji, geografiji, prometnih okoliščinah, ekonomski strukturi, delovnih načinih in običajih. Zato je tudi z gospodarskega vidika bolj pametno ostati pri tradicionalnih pokrajinah, primerno razčlenjenih na okraje, kakor pa z dekreti na novo ostvarjati neka namišljena »gospodarska okrožja«.

Ne bežimo pred pokrajinsko resničnostjo. Saj moramo ravno dokazati, da **Štajerska in Koroška** nista nemški, temveč **slovenski deželi**; **Prekmurje** ne madžarska, temveč **slovenska pokrajina**; **Primorska** ne laška, temveč **slovenska**.

Likvidacija tradicionalnih pokrajin bi pokazala, kakor da to ni **prvotna** slovenska posest, temveč tuja, ki jo hočemo šele **naknadno** posloveniti. To pa ni v skladu z zgodovinsko resnico.

Zdrav čut govori za pokrajine. Zato v protipokrajinski tendenci ni mogoče videti kaj več kot golo centralistično stremljenje, da se nasilno zamašijo vrelci spontanih slovenskih sil, da ne bi bile »na poti« neoviranemu razbohotenju oblastiteljnega centralizma.

To se seveda ne bo nikoli posrečilo. Še čez tisoč let se bodo Korošci čutili Korošce, Štajerci Štajerce, Prekmurci Prekmurce itd. Kdor se bo zaletaval v tradicionalne slovenske pokrajine, si bo razbil zobe.

Za ta primer velja, kakor je rekel že Slomšek: »Meni je prav, da Kranjci zvonec nosite: pa pozabiti ne smete, da smo tudi mi Slovenci in ne terjajte, da bi vselej vaša obveljala.«

Ad 14.

Določba o lastnini mora biti jasna, ker gre za osnovno pravno ustanovo socialnega reda. Načelo odškodnine mora obveljati, ker sicer zgubi lastnina svoj temeljni značaj. Postavi pa se lahko načelo **socialno** pravične odškodnine, ki dopušča dalekosežno razlikovanje med raznimi vrstami razlaščenecv in med raznimi nameni razlastitve. V skladu z načelom socialno pravične odškodnine lahko dobi odškodnina tudi zgolj idealen pomen.

Problem nacionalizacije gospodarstva na izseljenih predelih gornje Koroške in gornje Štajerske tam ne bo otežkočen, ker bodo za take stvari merodajni sklepi mirovnih konferenc. Sicer pa bodo vsi taki problemi prej rešeni, predno bo sploh kaka redna ustava stopila v veljavo.

Ad 17.

Naziv »delovne skupnosti« je udomačen pri Francozih. Je primernejši, ker je naziv »korporacija« dobil odiozen prizvok, obenem pa ta naziv tudi primernejše izraža bistvo ustanove.

Ad 20.

Ta določba naj bi prišla v ustavo kot slovesna ustavna deklaracija v njej vsebovane nesporne zgodovinske resnice.

Le če bo prva ustava svobodne Slovenije to zgodovinsko dejstvo slovesno objavila in sankcionirala, se bodo mogle in morale v svobodni Sloveniji dosledno izvajati **konkretne posledice**, ki iz tega zgodovinskega dejstva izhajajo. In za to ravno gre:

Predvsem bo le na podstavi take ustavne sankcije mogoče tok naše višje kulture (književnost, narodna zgodovina, slovenistika, univerza, Akademija itd.) polagoma zopet obrniti nazaj k živim izvirom slovenstva in k npravnosti, od katerih se je že skoraj popolnoma odmaknil, kakor ni težko ugotoviti.

Tudi slovensko šolstvo in znaten del ljudske prosvete bo le na osnovi take ustavne deklaracije mogoče korenito izrjavati iz dosedanjih – zgolj po pismenstvu, ne pa po duhu slovenskih – npravnindiferentnih tal ter ju usmeriti nazaj na pravo slovensko vzgojno pot, ki jo je pokazal utemeljitelj slovenskega šolstva in slovenske **narodne** zavesti v **ljudskih** plasteh – Slomšek.

Pa tudi naš tisk in vrhno dnevno kulturo bo le na podlagi take nedvoumne ustavne izjave mogoče držati na slovenskih in npravnih vajehtih.

Mislím, da proti taki ustavni izjavi ne more imeti tehtnega ugovora noben iskren Slovenec. Naj se torej pokaže, kdo to res je in kdo ne. Če smo morali napraviti tako strašno krvavo preizkušnjo, ki je povzdignila med verske in narodne mučence toliko najboljših Slovencev in med njimi celo za slovenstvo najzaslužnejše (kot npr. prof. Ehrlich),⁵⁰ vrgla pa je med odpadke tudi vrste ljudi, v katerih npravnost in slovenstvo si preje nikdo ni upal na ves glas dvomiti (kot npr. Kocbeka),⁵¹ napravimo še drugo nekrvavo preizkušnjo iskrenega slovenstva, ki naj prečisti še to, kar je krvava preizkušnja pustila neprečiščenega. Bomo videli, kdo si bo spričo toliko prelite slovenske katoliške krvi še upal načeti protislovenski kulturni boj!

Zusammenfassung

Verfassungsentwurf für ein Fürstentum Slowenien (Dossier »Stanko Majcen« – ein Zwischenbericht)

Goran Schmidt

Im Jahre 1996 wurde in den Akten des Sicherheits- und Nachrichtendienstes der Kommunistischen Partei Sloweniens, die in den Archiven des Ministeriums für Innere Angelegenheiten der Republik Slowenien aufbewahrt werden, ein Entwurf der sogenannten »Punktationen für die Verfassung des Gliedstaates Slowenien« (»Punktacije za ustavo države-članice Slovenije«) entdeckt. Der Entwurf entstand im Mai 1943 im Rahmen der »Slovenska zaveza«, eines Bündnisses der slowenischen bürgerlichen Parteien, und zwar illegal sowohl im Hinblick auf die italienische Besatzungsmacht als auch auf die Widerstandsbewegung unter der Führung der Kommunistischen Partei Sloweniens und Jugoslawiens.

Da der Autor des vorliegenden Beitrags Dramaturg und Literaturhistoriker ist, beschränkt er sich auf den literarisch-biographischen Aspekt von Majcens Rolle in bezug auf Entstehung und Inhalt der erwähnten Verfassungspunktationen und ihrer Begründung, obwohl ein historischer und juristischer Kommentar äußerst interessant gewesen wäre. Zum Verfassungsentwurf gelangte der Autor aufgrund der Erforschung von Leben und Werk des slowenischen Schriftstellers, Dichters und Dramatikers Dr. Stanko Majcen, der seinem Beruf nach Jurist war, ein Experte für die Gemeindefelbstverwaltung im Königreich Jugoslawien. Außerdem versah

⁵⁰ Taras Kermauner v profesorju bogoslovja Janezu Torkarju, omenjenem v Majcnovi drami *Revolucija*, prepoznavna dr. Lamberta Ehrlicha (1878–1942), teologa in etnologa. Bil je vodja Akademskega kluba Straža, ustanovljenega leta 1937, generalni tajnik Družbe za širjenje vere za vso Jugoslavijo; fanatičen protikomunist. V njegovi vzgojno-politični zavzetosti sta ga podpirala tudi prvaka klerikalne Slovenske ljudske stranke dr. Anton Korošec in dr. Marko Natlačen: Majcen ga v svoji drami omenja v izrazito naklonjenem smislu, kar je razumljivo. Varnostno-obveščevalna služba Osvobodilne fronte je Ehrlicha likvidirala zjutraj 26. maja 1942 v Sreliški ulici v Ljubljani.

⁵¹ Edvard Kocbek (1904–1981); avtor je očitno po tihem dvomil že nad Kocbekovimi predvojnimi dejanji, pri čemer verjetno urednikovanje mladokatoliškega *Križa* ter krščanskosocialistično in personalistično gibanje še niso bili vprašljivi, pač pa njegova kritika SLS že leta 1928 v mladinski reviji *Ogenj*, predvsem pa *Premišljevanje o Španiji* leta 1937, ko se je neposredno sprl z Ehrlichom; nedvomno pa z vstopom krščanskih socialistov v OF in še posebej z Dolomitsko izjavo februarja 1943 – torej tri mesece pred ustavnimi punktacijami – ko je pristal, da se je krščansko socialistična skupina v OF podredila komunističnemu vodstvu, s čimer je OF v političnem smislu postala enopartijska organizacija.

er auch hohe Verwaltungsfunktionen: beim Angriff auf Jugoslawien im Jahre 1941 war er stellvertretender Banus des Draubanats. Im übrigen war er Mitglied der Slowenischen Volkspartei (Slovenska ljudska stranka) und einer der intimsten Mitarbeiter von Dr. Anton Korošec.

Auf Majcens Rolle bei der Episode mit der slowenischen Verfassung wiesen als erste slowenische Vertreter des kulturellen Lebens in Argentinien hin, die am Ende des Zweiten Weltkriegs dorthin emigriert waren, in der Zeit der Entstehung des Entwurfes aber seine engsten Mitarbeiter oder sogar Freunde gewesen waren. Majcens Beitrag zur Entstehung des Verfassungsentwurfes war in Slowenien nämlich nicht bekannt, wurde doch sein Name im »Verwaltungs- und Verfassungsausschuß der Slovenska zaveza« (»Upravno-ustavni odsek Slovenske zaveze«) von der slowenischen Geschichtsschreibung aus unbekanntenen Ursachen verschwiegen. Es ist unmöglich, Majcens persönlichen Anteil bei den genannten Verfassungspunktationen näher zu bestimmen. Man kann jedoch folgern, daß er seinen wesentlichen Beitrag bei Punkt 4 – 7 leistete (Struktur der legislativen Gewalt, bestehend aus dem slowenischen Fürsten und drei Kammern: einer staatlichen, einer kulturellen und einer wirtschaftlichen Vertretung) sowie bei Punkt 11 (*regionale Verwaltungsordnung*, d.h. das Konzept einer dezentralisierten Staatsverwaltung).

Der Entwurf sah Slowenien als Gliedstaat eines Bundesstaates Jugoslawien vor. Die Zuständigkeit des Staatsoberhauptes sollte dem slowenischen Fürsten zufallen, der auf Vorschlag des slowenischen Volksrates (Parlament) vom jugoslawischen König ernannt würde. In einem Dreikammer-Volksrat sollte die Kultur – darunter sind in erster Linie »die Religion, das Schulwesen, die wichtigsten kulturellen Einrichtungen, die Presse, das Theater, das Kino, die Volksbildung und die Jugendfürsorge« zu verstehen – in ihrer Sphäre souverän und der Wirtschaft gleichwertig sein bei der Abstimmung mit der Staatsvertretung als drittem gesetzgebendem Gremium. Zwei umfangreiche Artikel (19 und 20) von insgesamt 21 waren der Frage des Konkordats gewidmet: man betrachtete Slowenien als ein streng katholisches Land (nur die kirchliche Trauung hat Rechtskraft, Scheidung ist ausgeschlossen; Religionsunterricht ist Pflichtfach; in öffentlichen Gebäuden muß zwischen den Bildern des slowenischen Fürsten und des Bundesstaatssoveräns ein Kreuz hängen; die Kirche wird aus dem Staatshaushalt finanziert; antikirchliche Propaganda ist untersagt).

Der vorgesehene monarchistische Rahmen und der orthodoxe katholische Inhalt lassen erahnen, daß der Verfassungsentwurf ein Werk der Katholiken war (Slowenische Volkspartei) und daß darüber im dreigliedrigen, parteilich heterogen zusammengesetzten »Verfassungs- und Verwaltungsausschuß« (neben der Slowenischen Volkspartei/Slovenska ljudska stranka noch die liberale Jugoslawische Nationalpartei/Jugoslovanska narodna stranka und die Sozialistische Partei Jugoslawiens/Socialistična stranka Jugoslavije) überhaupt nie beraten, geschweige denn abgestimmt wurde. Die spätere Kapitulation Italiens im September 1943 und das sofortige Nachrücken der nazistischen Besatzungstruppen in die vorher italienisch besetzten Gebiete Sloweniens schuf für die Pläne der bürgerlichen Parteien ganz andere Bedingungen. So wurden unter der deutschen Besatzung im Jahre 1944 viele hervorragende Persönlichkeiten der liberalen Partei ins Konzentrationslager Dachau deportiert, anderen wurde dagegen nach Kriegsende vom kommunistischen Revolutionsgericht der Prozeß gemacht.

Stanko Majcen lebte – trotz wenigstens formal hoher Funktionen zur Zeit der faschistischen und nazistischen Besatzung – nach dem Zweiten Weltkrieg ein zwar abgeschiedenes, jedoch ruhiges Leben und starb im Alter von zweiundachtzig Jahren. Vor seinem Tod erschien eine Auswahl seiner literarischen Werke, zunächst in Argentinien, dann aber auch in Slowenien. Die bürgerliche liberale Partei wurde dagegen bis heute nicht wiederbelebt, so wie auch die Divergenzen im slowenischen politischen Leben noch nicht überwunden sind, die sich in den Umständen, die die Entstehung der erwähnten Verfassungspunktationen begleiteten, erkennen lassen. Deswegen ist die Idee von einem slowenischen Fürsten als einem sich in der Verwaltung spiegelnden überparteilichen Staatswillen zwar humorig, jedoch weitsichtig und cum grano salis.